

Geografiya

6- sinf

**O'tilgan mavzu:
Yevrosiyoning geografik
o'rne, o'rganilish tarixi,
geologik tuzilishi va foydali
qazilmalari. Relyefi**

O'rganamiz ...

Asosiy xususiyatlari

Geografik o'rni

O'rganilish tarixi

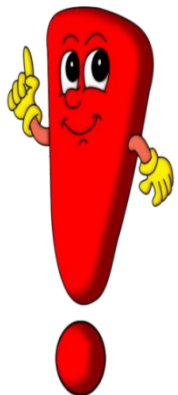
Geologik tuzilishi

Qazilma boyliklari

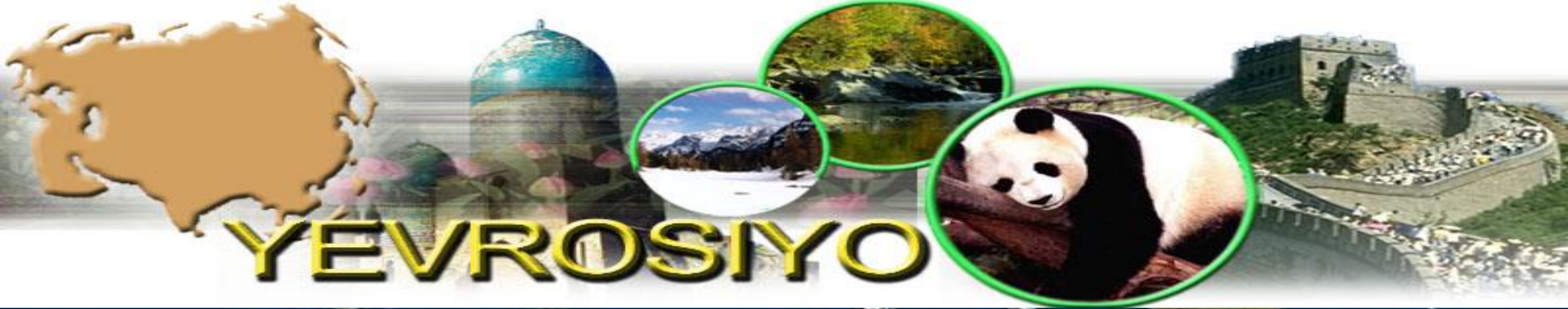

Relyefi

Materiklar

YEVROSIYO

Asosiy xususiyatlari

Yer yuzasidagi
eng katta materik

Yer baland
supermaterik

Eng baland
cho'qqisi 8848 m

Asosiy xususiyatlari

Shimoliy yarimsharning
“sovuqlik qutbi” mavjud

Eng yirik
yarimoroli bor

Eng chuqur
g'ori bor

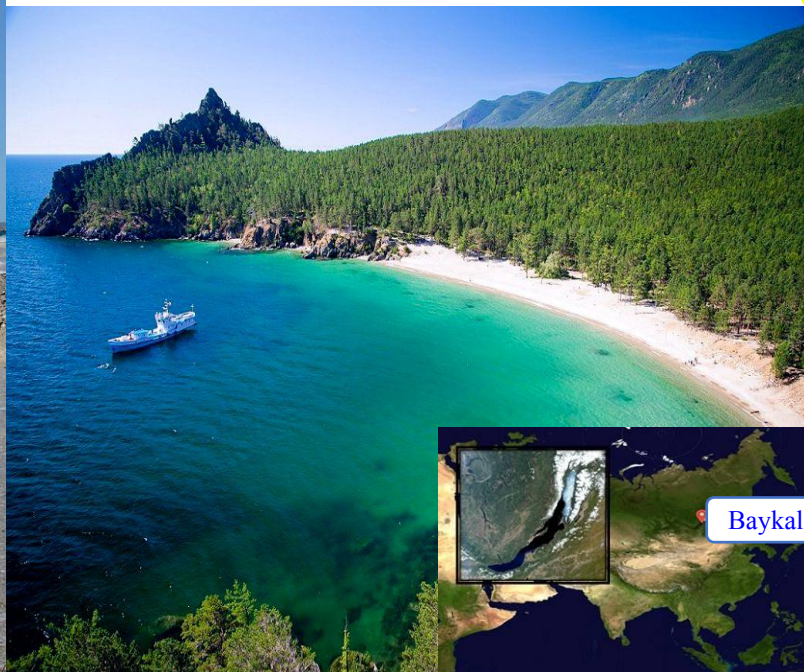

Asosiy xususiyatlari

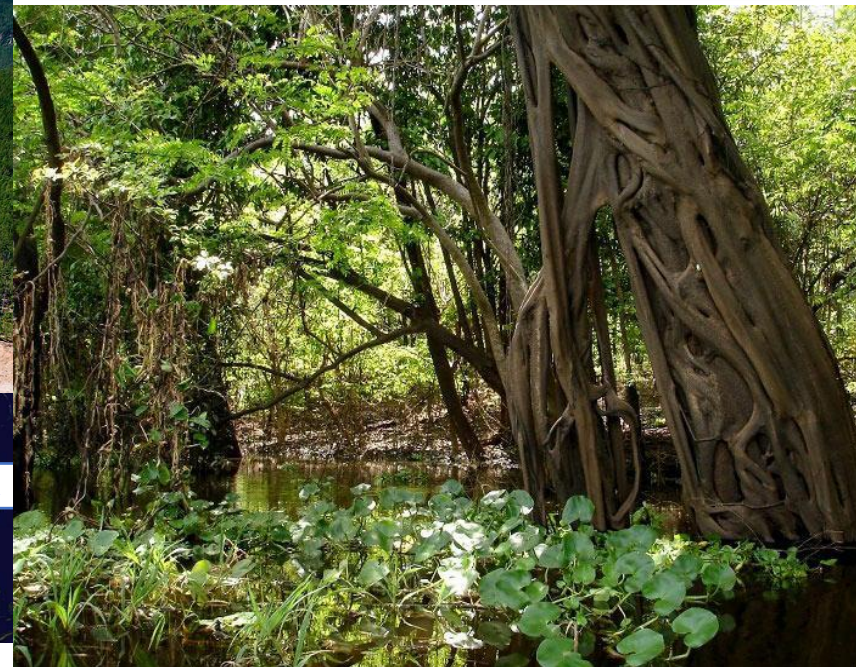
Eng katta ko'li bor

Eng chuqur ko'li bor

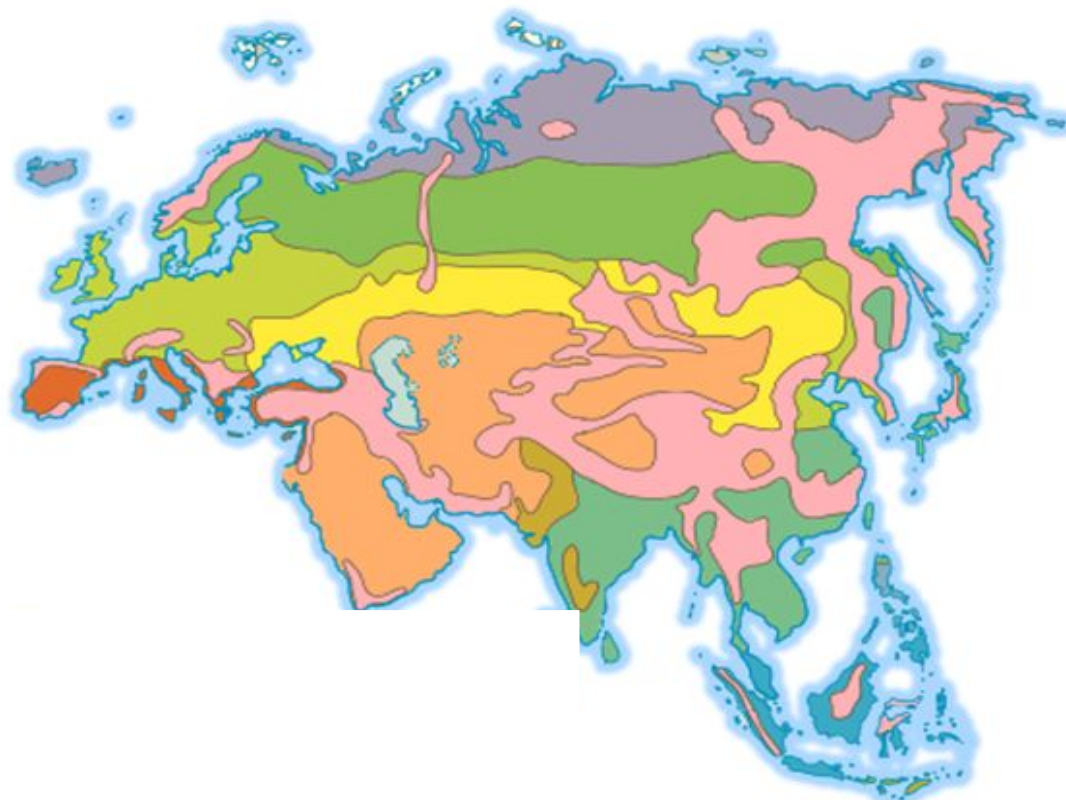

Eng uzun lianalar shu yerda (300 m) o'sadi

Asosiy xususiyatlari

Shimoliy yarimsharning
barcha iqlim mintaqalari va
tabiat zonalari shakllangan

Eng katta deltasi bor

Asosiy xususiyatlari

Yer sharidagi “sakkiz minglik”
14 ta cho‘qqining barchasi
shu materikda joylashgan

Doimiy muzloq yerlar
maydoniga ko‘ra
birinchi o‘rinda

Asosiy xususiyatlari

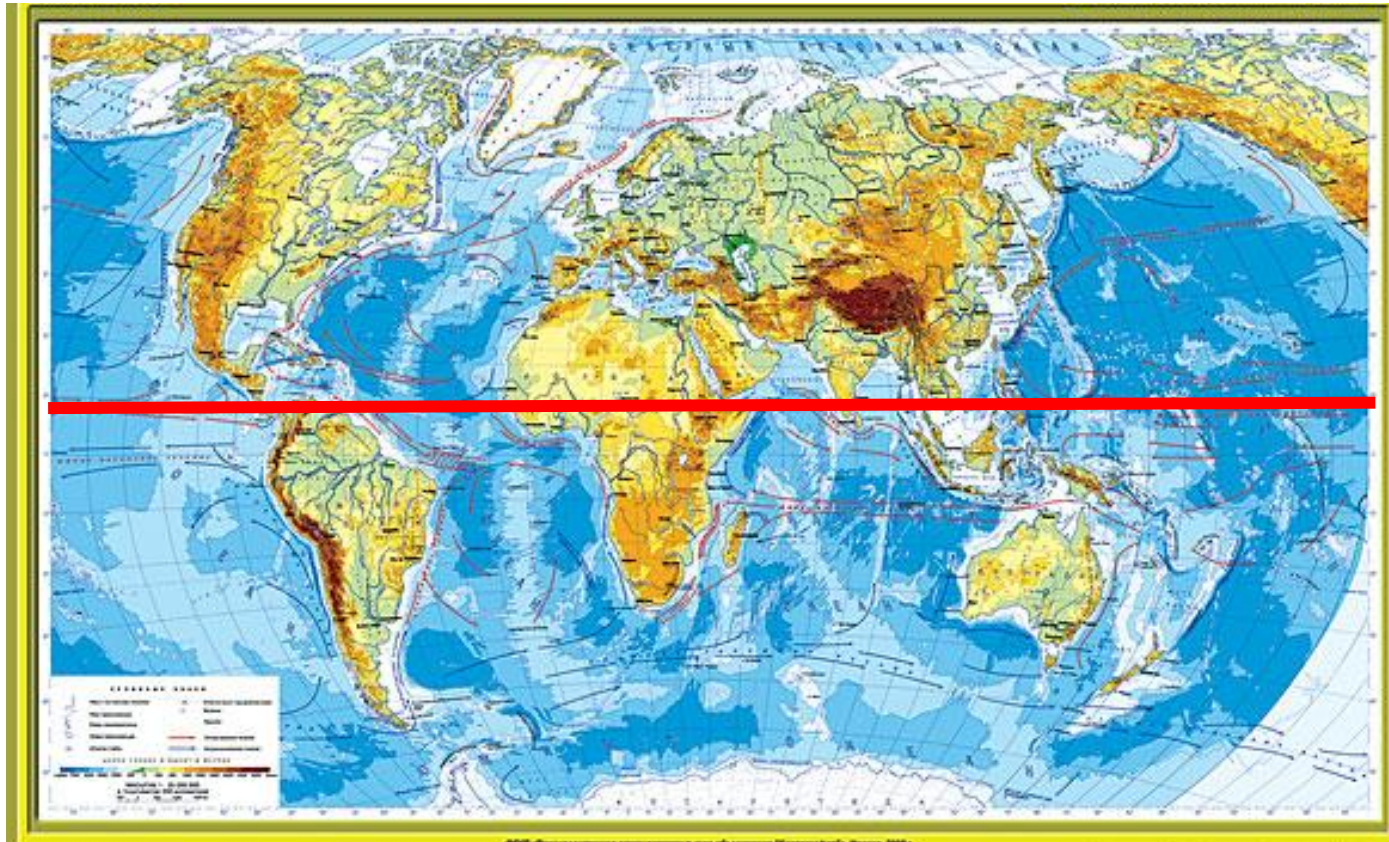
Berk havzalar
maydoniga ko'ra
yetakchi

Qor chizig'i eng balanddan o'tgan
joy "balandlik qutbi"
(6400 m, Markaziy Tibet) shu yerda

Geografik o'рни

Yevrosiyo materigi Shimoliy yarimsharda to'liq joylashgan (Malayya arxipelagining ayrim orollari ekvatorдан janubda). Quruqlik maydonining deyarli 36,5 % ini egallaydi.

Qit'alar

Yevropa atamasi qadimgi finikiyaliklarning (assiriya) **Yerep - g'arb** va Osiyo atamasi **Osu - sharq** so'zlaridan kelib chiqqan.

Osiyo qit'asi maydoni
44 mln kv km

Amerika

Yevropa qit'asi maydoni
10 mln kv km

Yevropa

Osiyo

Afrika

Avstraliya

Antarktida

Chekka nuqtalari

Rok burni

Chelyuskin burni

Dejnyov burni

Piay burni

Geografik o'рни

Yevrosiyo materigi sharqda Bering bo'g'izi orqali Shimoliy Amerikadan ajralsa, g'arbda Gibraltar bo'g'izi uni Afrikadan ajratib turadi.

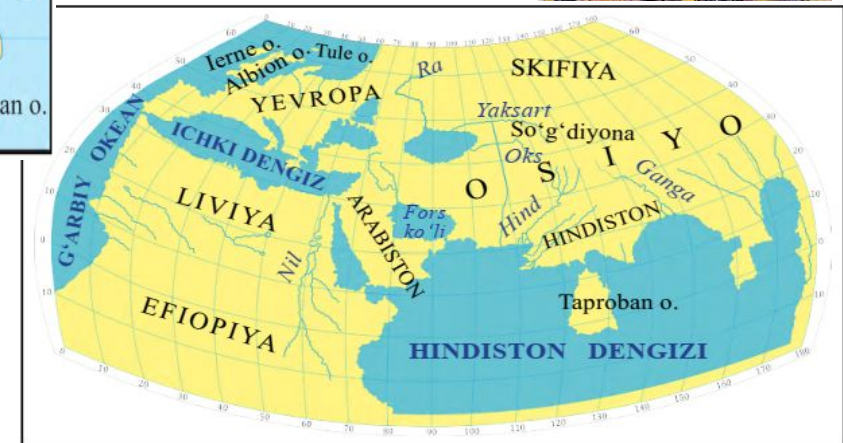
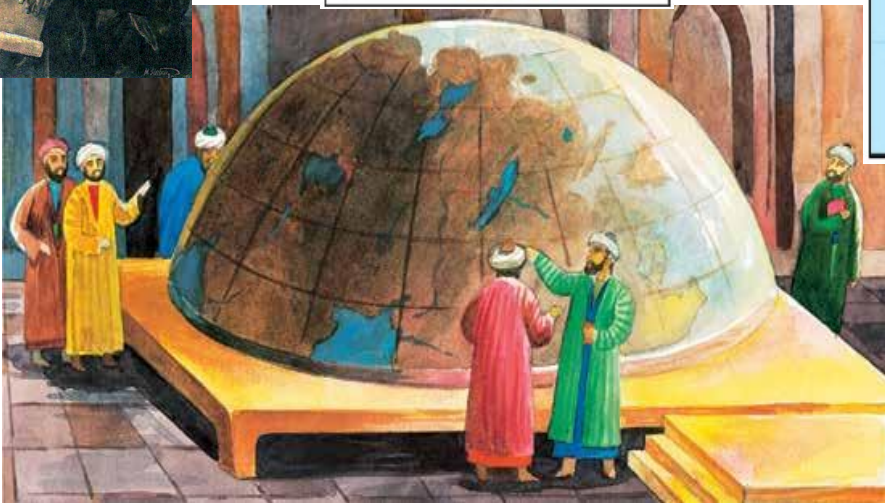
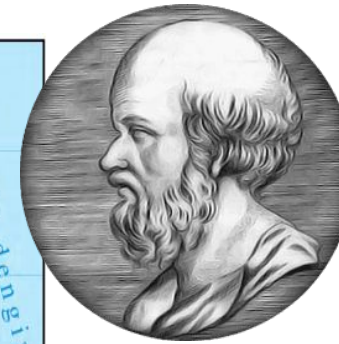
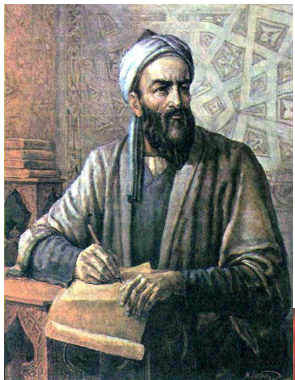
Yevrosiyoning Atlantika va Tinch okean qirg'oqlari kuchli parchalangan.

Materikning atrofida minglab orol va ko'plab yarimorollar joylashgan.

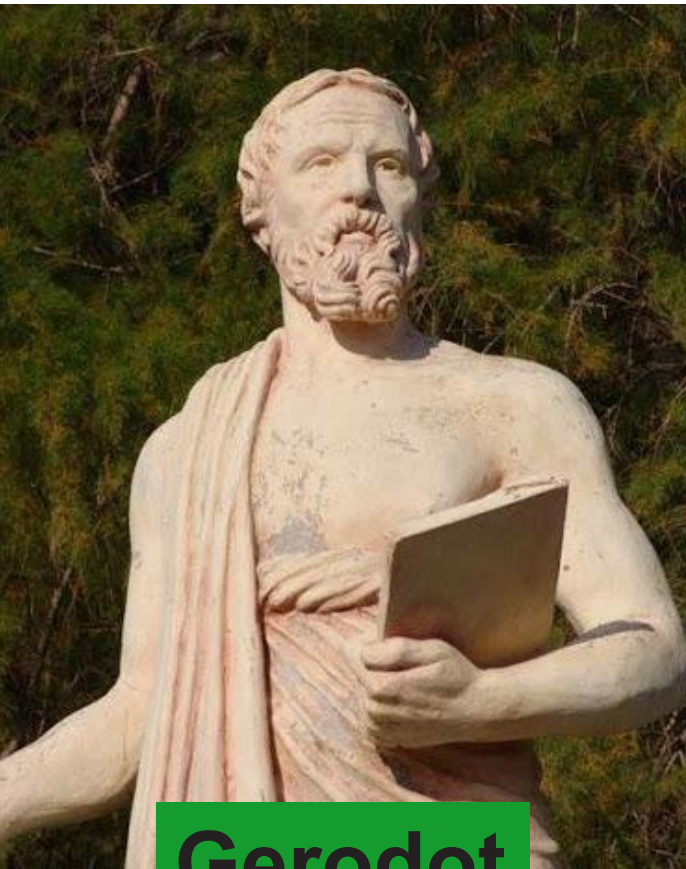
O'rganilish tarixi

Yevrosiyo eng qadimgi sivilizatsiya markazi hisoblanadi. Dastlabki geografik xaritalar, globuslar ham shu hududda kashf etilgan. **Eratosfen** va **Ptolemey** tuzgan xaritalarda Yevrosiyo va Shimoliy Afrika aks ettirilgan.

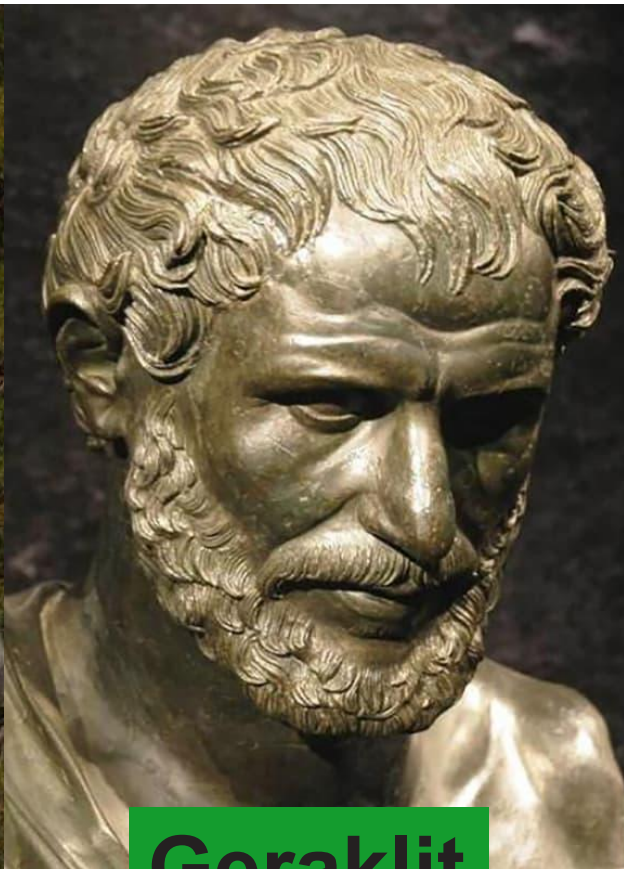

O'rganilish tarixi

Materik to'g'risidagi dastlabki geografik ma'lumotlar qadimgi faylasuf tabiatshunos allomalardan Gerodot (er. av. 485 - 425- yillar), Geraklit (er. av. IV asr), Strabon, Aflotun, Ptolemey va boshqalarning asarlarida berilgan.

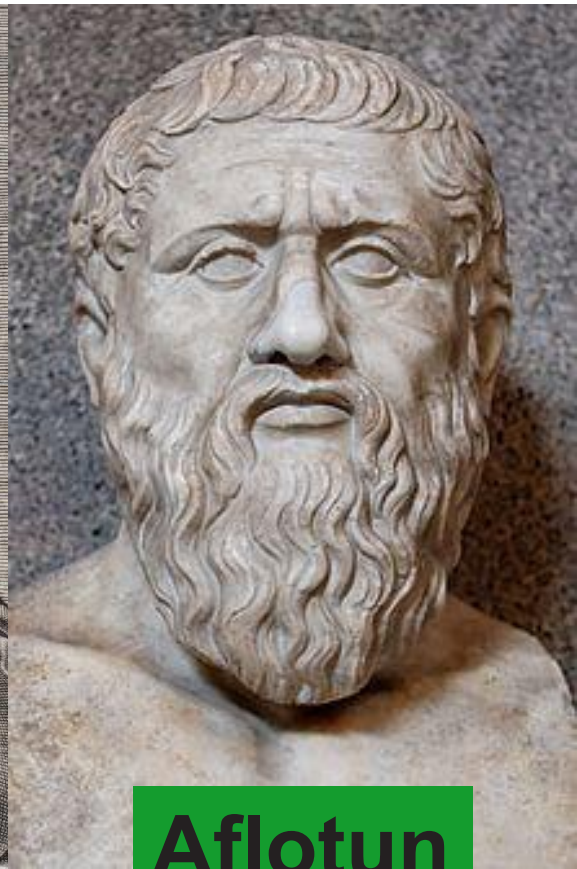
Gerodot

Geraklit

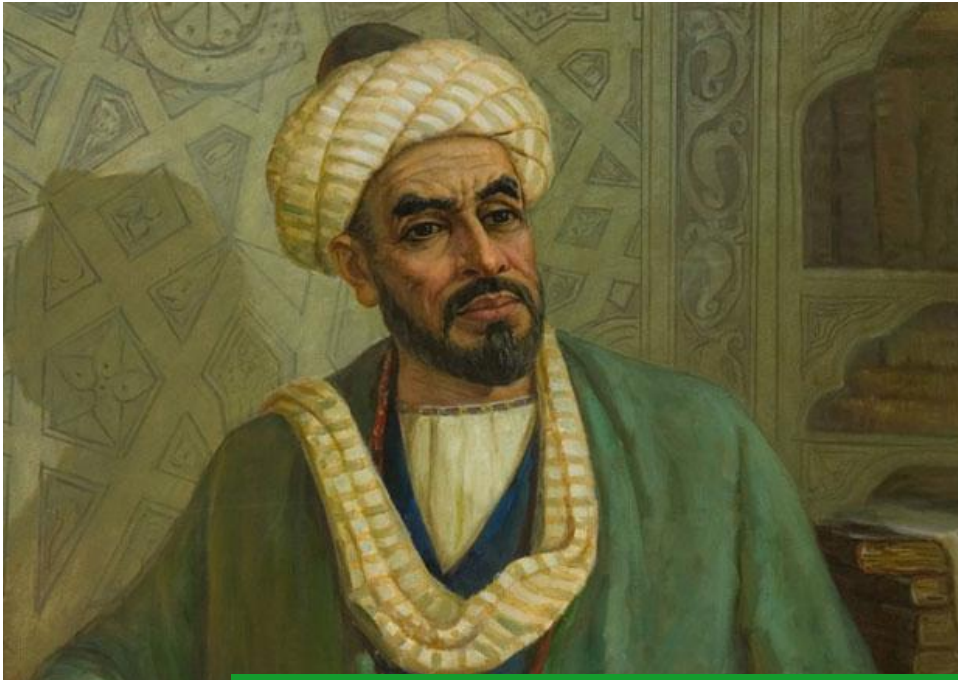
Strabon

Aflotun

Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy

Yevrosiyaning ichki o'lkalari tabiatini o'rganishda o'rtaosiyolik geograf olimlarning xizmatlari juda katta.

Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy
(783 - 850- y.) O'rta Osiyo va arab geografiyasiga asos slogan.

Xorazmiy ilmiy faoliyati davomida tabiiy fanlarni rivojlantirishga, tabiatni o'rganishga alohida e'tibor bergan.

Uning boshchiligida 70 ga yaqin olimlar "Jahon xaritalari"ni tuzishgan. Bu xaritalar asosida Xorazmiy "Kitob surat al-arz" (Yerning surati) kitobini yozgan.

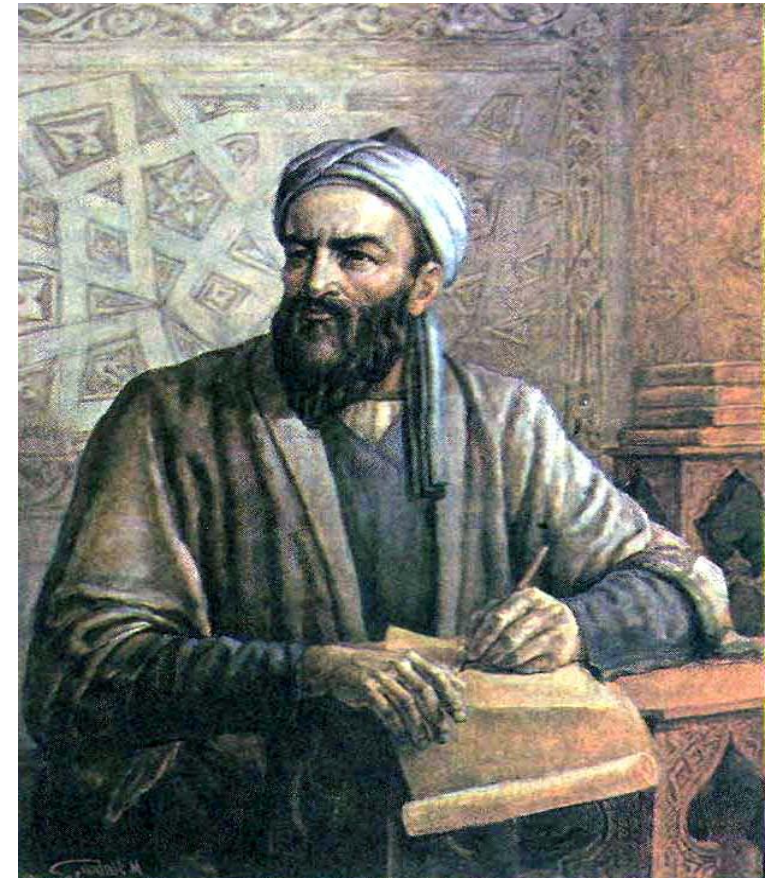
"Kitob surat al-arz"
(Yerning surati)

Abu Rayhon Beruniy

Abu Rayhon Beruniy (973 - 1048- y.) Hindistonda yashagan davrida o'lkaning daryolari, tog'lari, o'simlik va hayvonot olamini batafsil o'rganib, "**Hindiston**" asarini yaratdi.

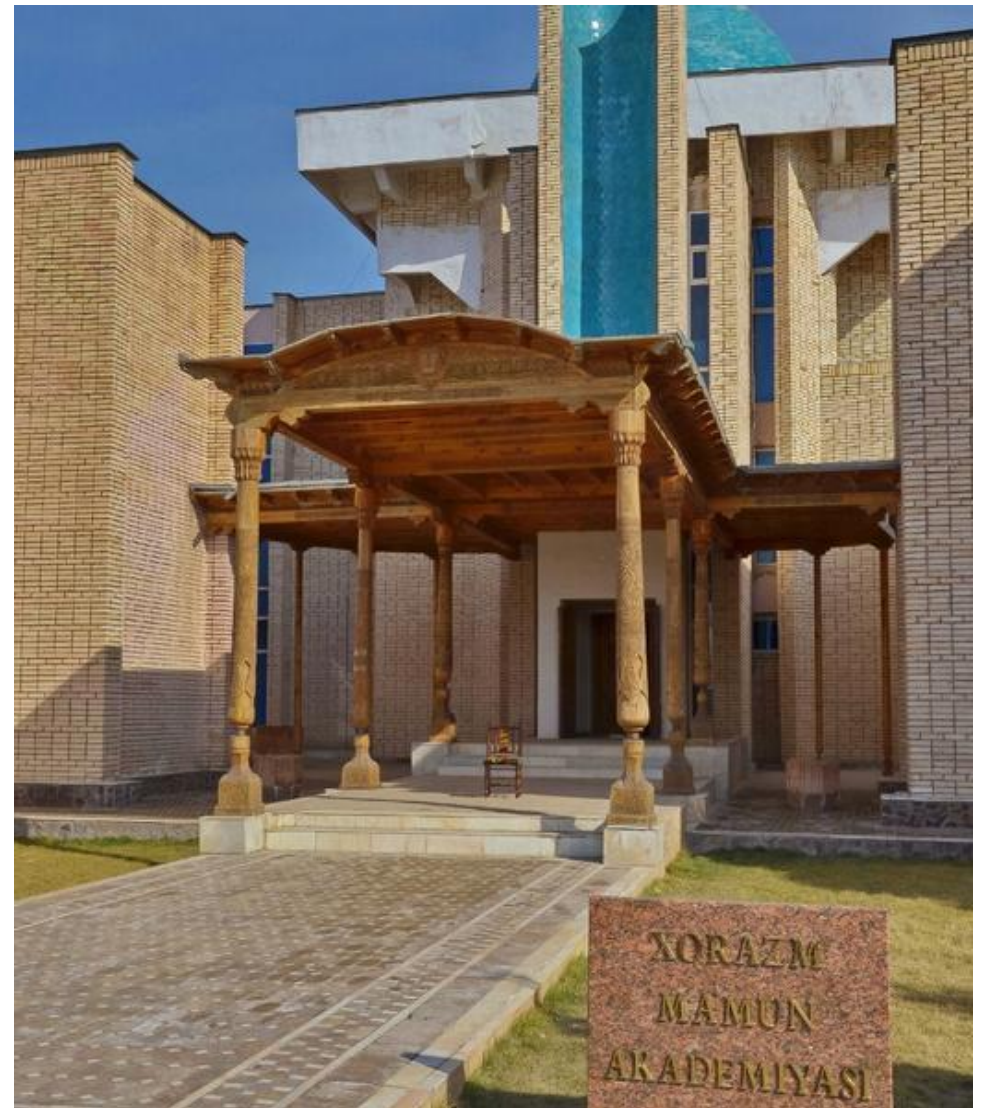
U Amudaryo misolida "daryolar keltirayotgan tog' jinslarining massasi (katta-kichikligi) suv oqimining tezligiga to'g'ri proporsional" ekanligini aniqladi. Bu, keyinchalik, **Beruniy qonuni** deb aytiladigan bo'ldi.

Abu Rayhon Beruniy

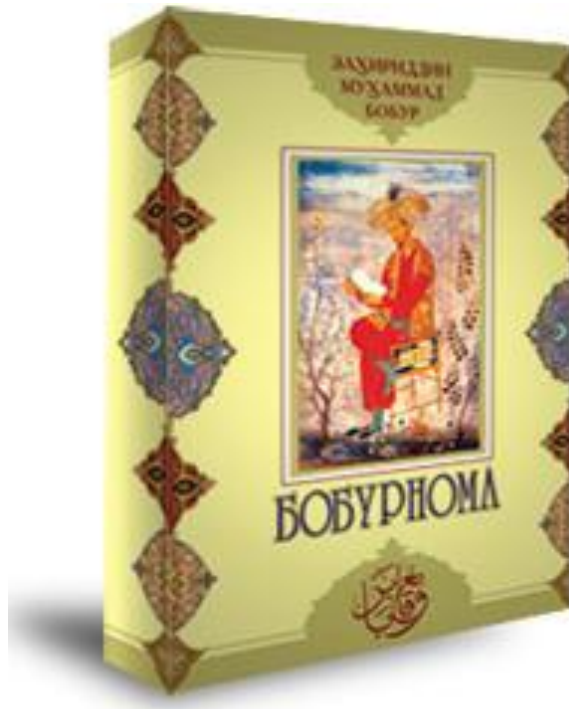
Beruniy Qoraqum va Qizilqum hududlarining paydo bo'lishini, materiklarning siljish g'oyasini birinchilardan bo'lib aytgan. Beruniy 1010-1017-yillarda Xorazmda olimlarni birlashtirib, "Fanlar akademiyasi" ("Ma'mun akademiyasi")ni barpo etdi.

Olimlar orasida **Ibn Sino** ham bo'lgan.

Zahiriddin Muhammad Bobur

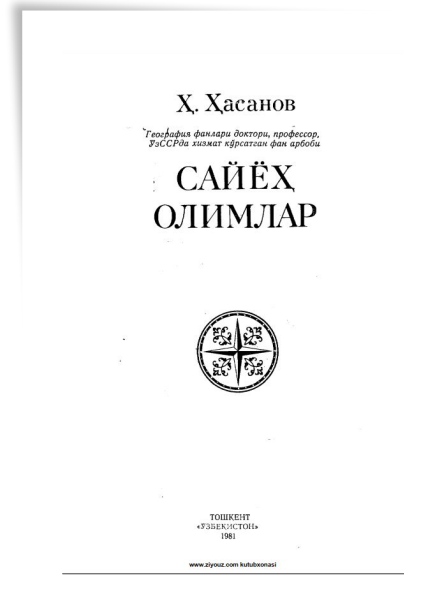
Zahiriddin Muhammad Bobur O'rta Osiyo, Eron, Afg'oniston, Hindiston hududining aholisi, xo'jaligi haqida qimmatli ma'lumotlar yozib qoldirgan. Ayniqsa, uning "Boburnoma" asaridagi geografik ma'lumotlari ibratli va diqqatga sazovordir.

Hamidulla Hasanov

O'rtaosiyolik olimlarning dunyo geografiya tarixiga, kishilik madaniyatiga qo'shgan hissalarini, ilmiy merosi haqida Hamidulla Hasanov **“Sayyoh olimlar”** asarida (1981-y.) zavq-shavq bilan yozadi.

O'rganilish tarixi

XVIII - XIX asrlarda tashkil etilgan sayohat va ilmiy ekspeditsiyalar paytida Yevrosiyoni ilmiy jihatdan o'rganish ishlari olib borildi. Olimlar Yevrosiyoning turli qismlarini atroflicha o'rgandilar. XX asrdagi olib borilgan ilmiy ishlar avvalgi tasavvurlarni kengaytirdi va yangi ma'lumotlar bilan boyitdi.

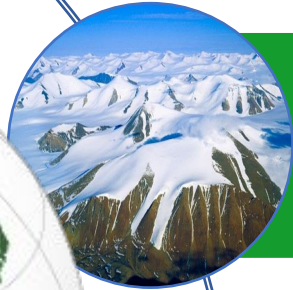
Geografiya

6- sinf

**Mavzu: Yevrosiyoning
geologik tuzilishi va foydali
qazilmalari. Relyefi**

O'rganamiz ...

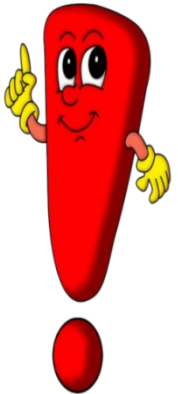
Geologik tuzilishi

Qazilma boyliklari

Relyefi

Geologik tuzilishi

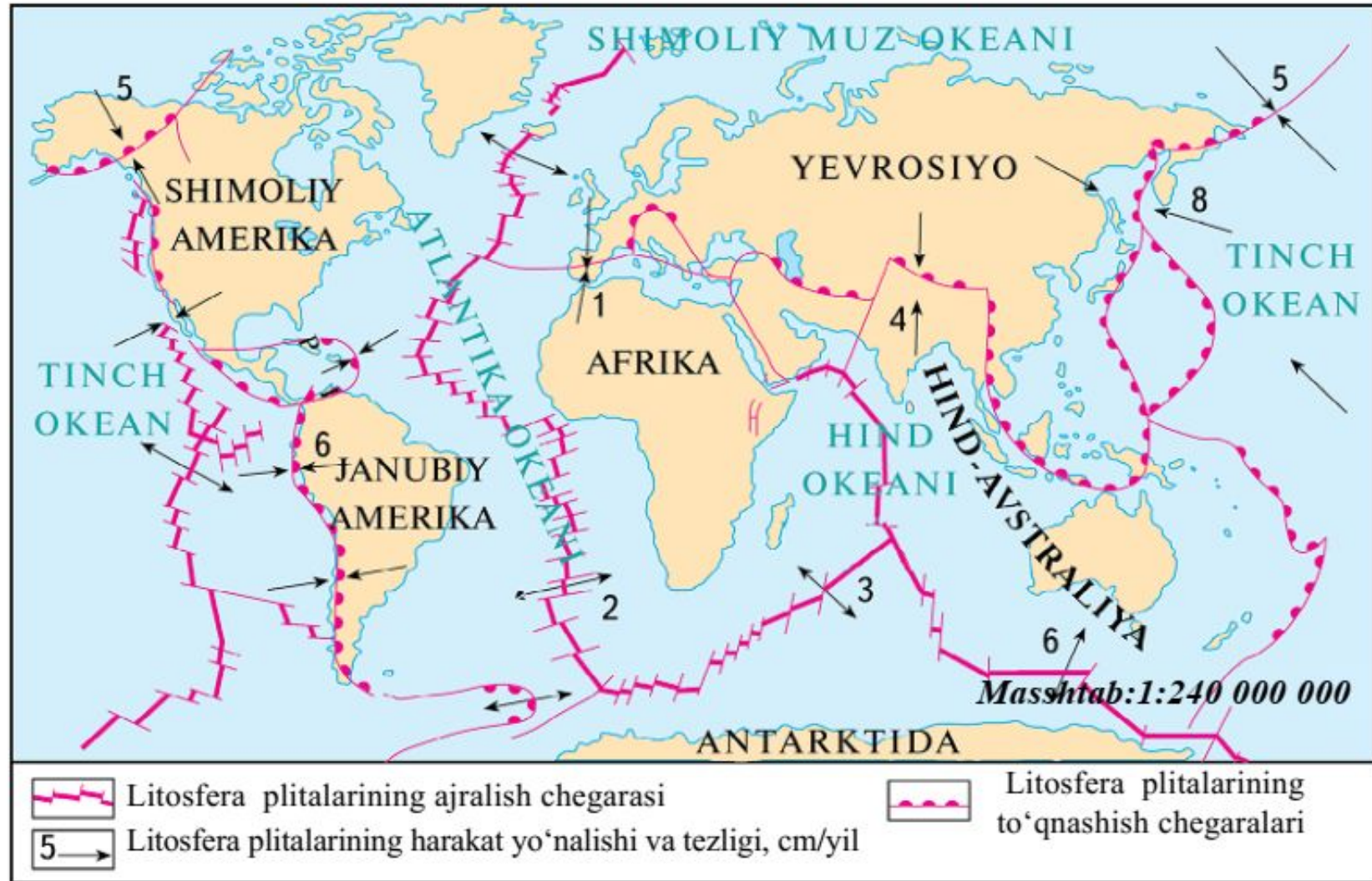
Geologik jihatdan Yevrosiyo qadimgi mustahkam platformalardan va ularni tutashtiruvchi turli yoshdagi burmali mintaqalardan tashkil topgan.

Qadimgi Lavraziya materigining parchalanishidan Yevrosiyo va Shimoliy Amerika ajralgan (65 mln yil muqaddam).

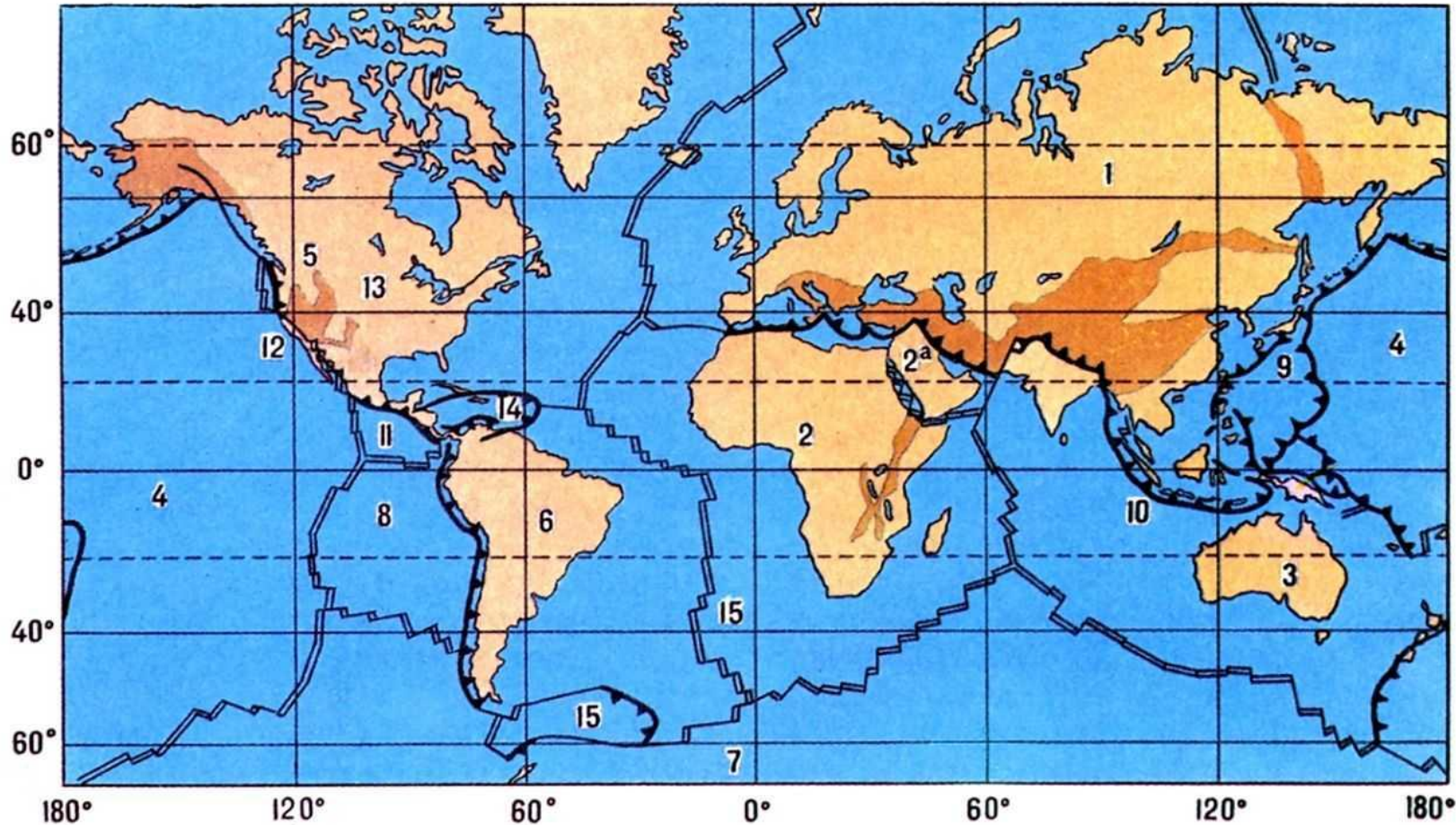
Geologik tuzilishi

Hozirgi paytda Yevrosiyo materigida ikkita faol geosinklinal mintaqa bor: **Alp-Himolay va Tinch okean “olovli halqasi”**. Bu mintaqalarda harakatdagi vulqonlar, dahshatli zilzilalar tez-tez bo‘lib turadi.

Geologik tuzilishi

Bu mintaqa togʻlari yosh, burmali, palaxsali togʻlar boʻlib, baʼzi joylarda zanjirli tizimlarni (Alp-Himolay), boshqa joyda togʻ tugunlarini (masalan, Pomir, Tibet) hosil qiladi.

Geologik tuzilishi

Alp-Himolay geosinklinal mintaqasining O'rta dengiz qismida Etna, Stromboli, Vezuviy kabi harakatdagi vulqonlar bor.

Geologik tuzilishi

Bizning o'lkamiz - O'rta Osiyo va Janubi-Sharqiy Osiyoda halokatli zilzilalar (**Ashxobod-1948, Toshkent-1966, Hindukush-2002, Eron-2003, Indoneziya-2004, 2009, Xitoy-2009** va b.) sodir bo'lgan. Bular Yer po'stining faolligidan dalolat beradi.

Yevrosiyo foydali qazilmalarga boy

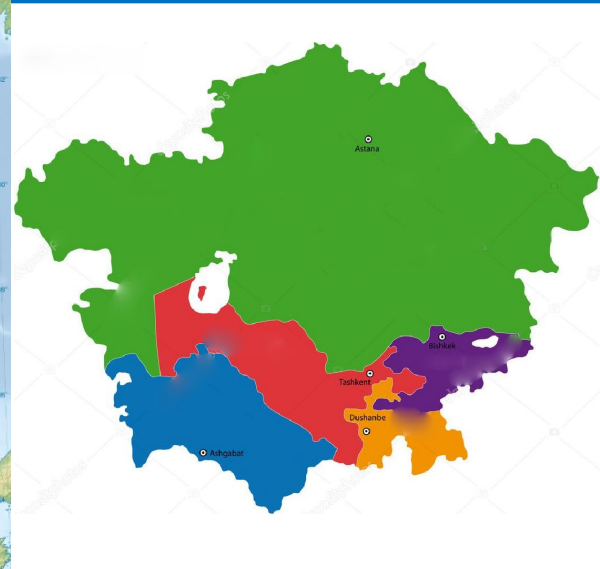
Rudali foydali qazilmalar magmatik va metamorfik tog' jinslari tarkibida ko'p uchraydi.

Shimoli-sharqiy Xitoy, Skandinaviya va Hindiston yarimorolidagi temir rudalari magmatik tog' jinslaridan qazib olinadi.

Sharqiy Yevropa platformasidagi Kursk magnit anomaliyasi temir ruda koni metamorfik tog' jinslarida hosil bo'lgan.

Qazilma boyliklari

Pireney yarimorolida, Sibirda, O'rta Osiyoda, Koreya yarimorolida oltin konlari bor.

Qazilma boyliklari

Markaziy Yoqutiston, Hindiston yarimorolida olmos konlari ko'p. Uralda, Hindiston yarimorolida, Shri-Lanka orolida turli xil qimmatbaho zangori sapfir (ko'k yoqut), qizil yoqut konlari bor.

Qazilma boyliklari

Toshko'mir va
qo'ng'ir ko'mir

Cho'kindi jinslar qatlamlarida neft, gaz, toshko'mir va qo'ng'ir ko'mir konlari tarkib topgan.

Yevrosiyo neft va gaz konlarining boyligi jihatidan boshqa materiklardan oldingi o'rinni egallaydi.

Neft

Gaz

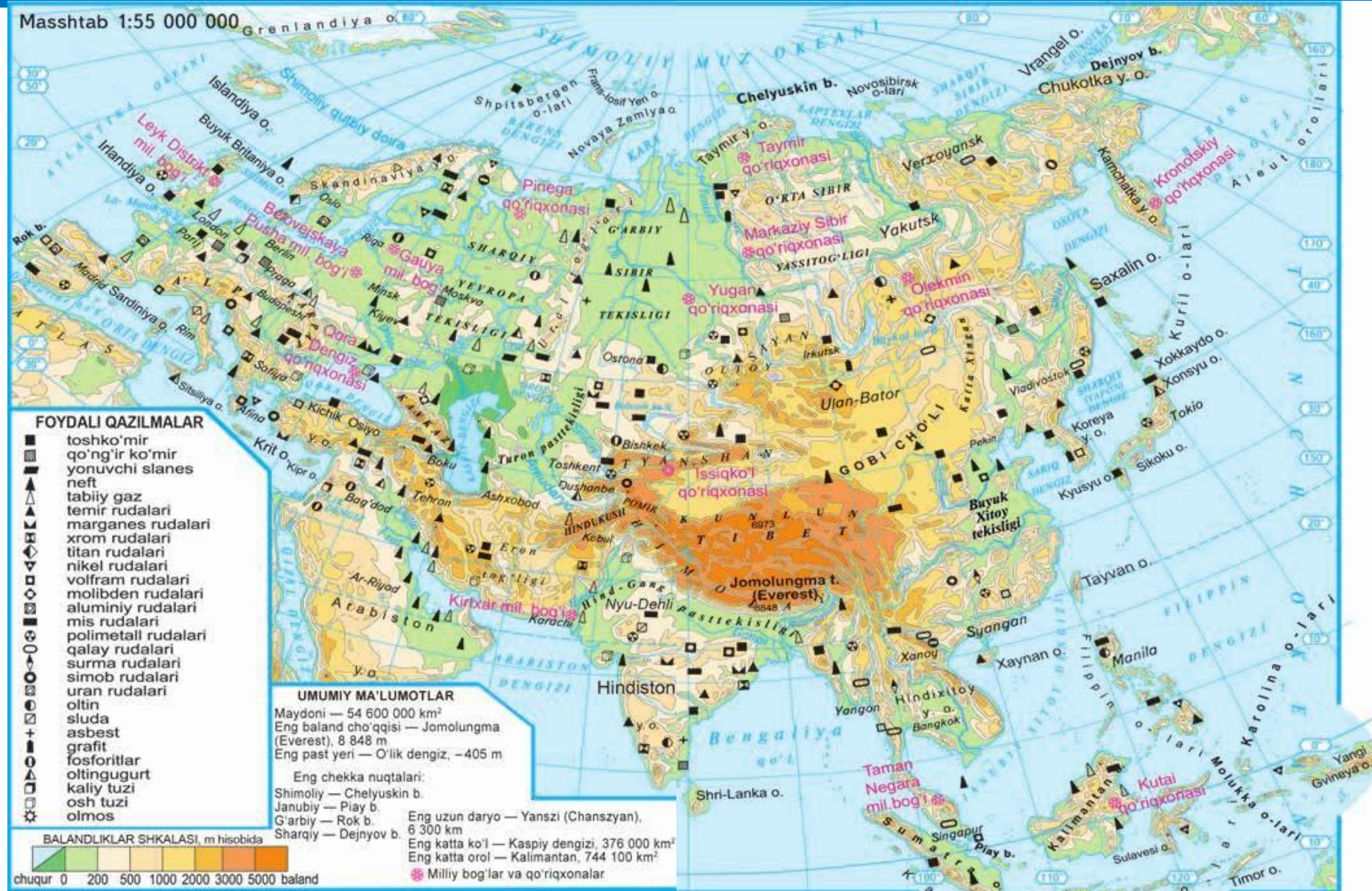

Asosiy relyef shakllari tog' va tekisliklardir

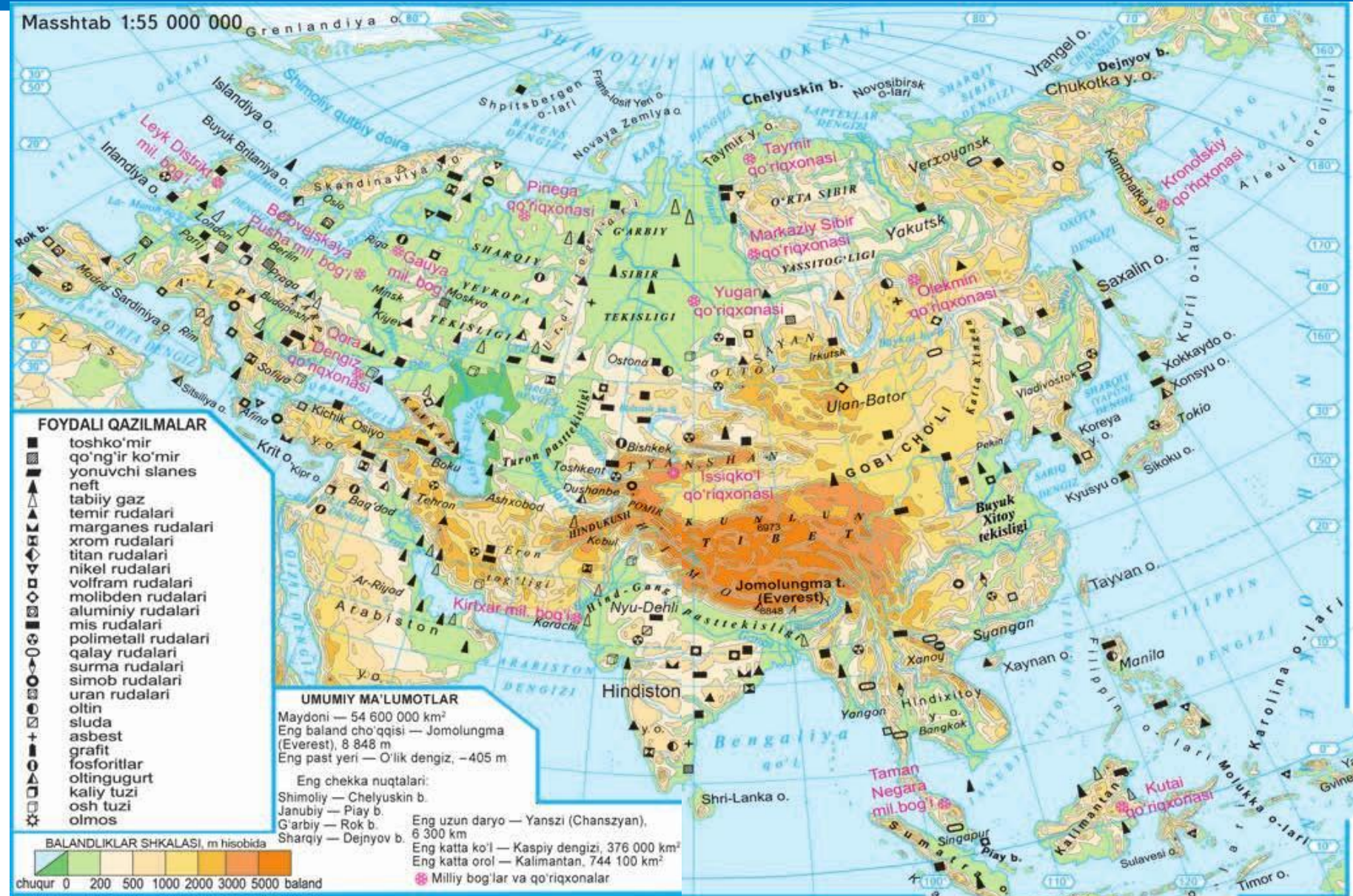
Tog'lar

Tog'lar materik maydonining 50 % ini egallaydi. Ular geosinklinal mintaqalarda va litosfera plitalarining o'zaro to'qnashgan zonalarida tarkib topgan.

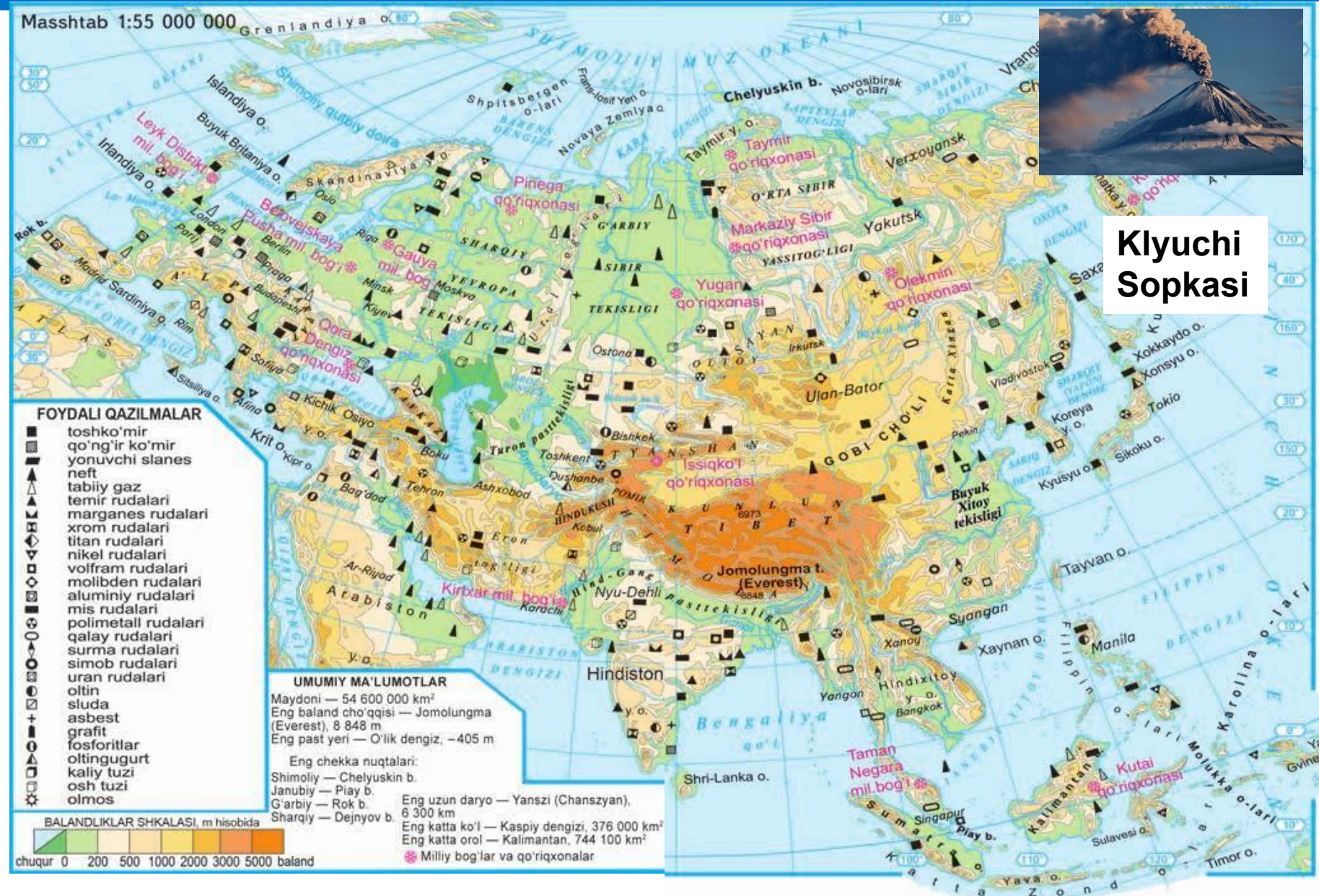
Relyefi

Ural, Dekan, Qozog'iston yassi tog'ligi eng keksa qadimgi tog'lardir. Yoshargan tog'larga Tyanshan, Oltoy, Alp, Karpat, Kavkaz, Pomir, Hindukush, Kopetdog' va boshqalar tegishli.

Relyefi

Vulqonli tog'lar
Kamchatka
yarimorolida, Kuril,
Sitsiliya va Islandiya
orollarida, Apennin
yarimorolidagi
tog'larda, Karpat va
Kavkaz tog'larining
ayrim qismlarida
tarqalgan.
Harakatdagi eng
baland vulqoni
Kamchatka
yarimorolidagi Klyuchi
Sopkasidir - 4 750 m.

Eng baland va eng past nuqtasi

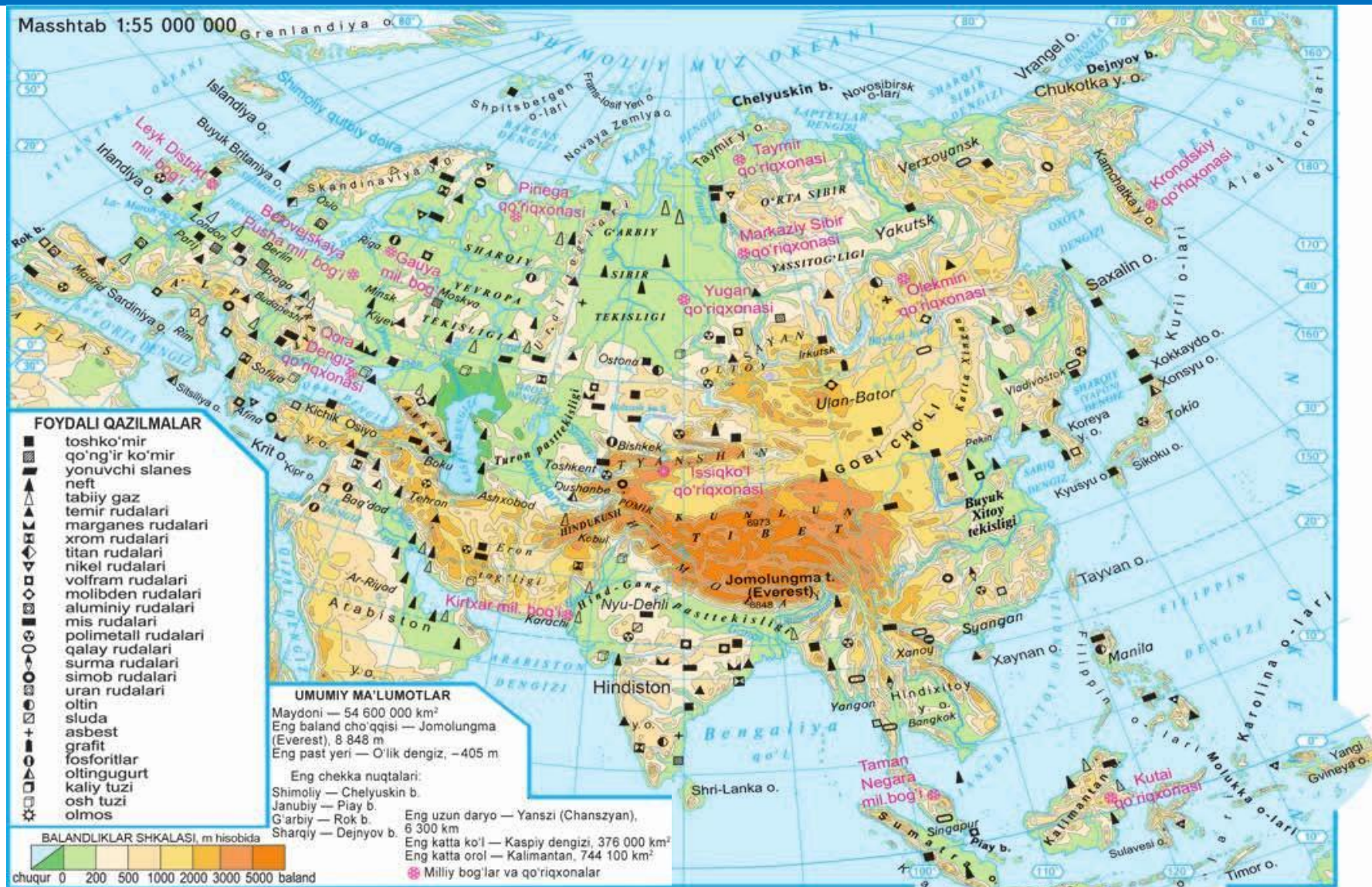
Yer yuzasining eng baland nuqtasi Himolay tizmasidagi Jomolungma (Everest) bo'lib, uning mutlaq balandligi 8 848 m. Yer shari quruqligining eng past nuqtasi ham Yevrosiyoda joylashgan O'lik dengizdir.

Tekisliklar

Tekisliklar keksa va yosh platformalar ustida tarkib topgan **Sharqiy Yevropa, Sharqiy Sibir, Hindiston, Buyuk Xitoy, Arabiston** yarimorolidagi tekisliklarning zamini eng keksa platformalar hisoblanadi.

G'arbiy Sibir, Hind-Gang va Turon pasttekisliklari zamini esa yosh bo'lib, ular cho'kindi jinslar bilan qoplangan.

Raqamlarni izohlang

1. 300 metr 2. 50%

3. 4750 metr 4. -405 m

5. 2 ta

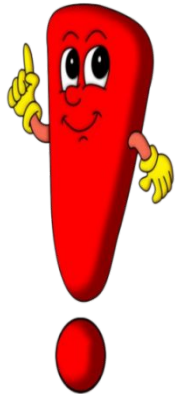
6. 2003-yil

7. 1948-yil

8. 2009-yil

Atamalarga ta'rif bering

1. Yanszi 2. Everest

3. Hindiqush 4. Pomir

5. Pangeya

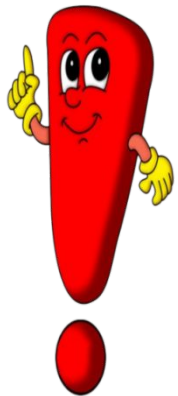
6. Lavraziya

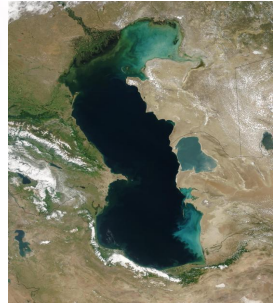
7. O'lik dengizi

8. Kalimantar

Xulosa

Mustaqil bajarish uchun topshiriqlar:

1. Darslikning 113- 117- sahifalaridagi “**Yevrosiyoning geografik o‘rni, o‘rganilish tarixi, geologik tuzilishi va foydali qazilmalari. Relyefi**” mavzularini o‘qish va savollarga javob yozish.
2. Yozuvsiz xaritaga Yevrosiyo materigining tabiiy xaritasini tushirish.

